

Макар Ганна, ст. магістратури економічного факультету; науковий керівник – к.е.н., доцент Коваль Л. А. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПЕРЕДУМОВИ ТА МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

***Анотація.** В статті розглянуто основні передумови проведення пенсійної реформи в Україні та наведено її загальну характеристику. Досліджено проблему реформування існуючої пенсійної системи України, обґрунтовано основні переваги та недоліки впровадження накопичувальної пенсійної системи та її вплив на подальший розвиток українського суспільства.*

***Ключові слова:** пенсійне забезпечення, пенсійна реформа, безробіття, пенсійний вік, пенсійний фонд України.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены основные предпосылки проведения пенсионной реформы в Украине и наведена ее общая характеристика. Исследовано проблему реформирования существующей пенсионной системы Украины, обоснованы основные преимущества и недостатки внедрения накопительной пенсионной системы, и ее влияние на последующее развитие украинского общества.*

***Ключевые слова:** пенсионное обеспечение, пенсионная реформа, безработица, пенсионный возраст, пенсионный фонд Украины.*

***Annotation.** In the article basic pre-conditions of lead through of pension reform are examined in Ukraine, pointed it general description. Investigational problem of reformation of the existent pension systems in Ukraine, basic advantages and lacks of introduction of the story pension system and its influence are resulted on subsequent development of Ukrainian society.*

***Keywords:** pension, pension reform, unemployment, retirement age, the pension fund of Ukraine.*

На сучасному етапі розвитку в більшості країн світу виникає необхідність реформування систем пенсійного забезпечення, що зумовлено потребою збалансувати постійний ріст витрат на соціальну підтримку певних верств населення з фінансовими можливостями держави. Несприятлива демографічна ситуація та мінливість економічного середовища призвели до необхідності проведення пенсійної реформи і в Україні.

Як свідчить вітчизняний і зарубіжний досвід, ефективність впровадження будь-яких реформ залежить, насамперед, від ступеня їх соціально-

економічної обґрунтованості. З цього випливає необхідність здійснення постійного наукового моніторингу за прийнятими рішеннями. Зокрема, це стосується проведення в Україні пенсійної реформи, згідно з якою запроваджується новий для нашої держави вид пенсійного страхування (обов'язкова накопичувальна пенсійна система), що, в свою чергу, потребує додаткових наукових досліджень у цій сфері.

Дослідженню проблеми впровадження накопичувальної пенсійної системи в Україні присвячено праці таких відомих вітчизняних науковців: О. О. Волошановської [1], О. П. Коваль [2], Е. М. Лібанової [3], А. В. Федоренка [4] та інші. Проте, питання доцільності запровадження пенсійної реформи з економічної точки зору та оцінка ефективності її функціонування в Україні досі залишаються актуальним.

Метою статті є дослідження основних переваг та недоліків впровадження в Україні накопичувальної пенсійної системи та її впливу на подальший розвиток українського суспільства.

Проблема реформування існуючих пенсійних систем – одна з ключових для соціальної політики більшості країн світу. Найбільш істотним фактором, який обумовлює необхідність проведення перетворень у цій сфері, є глобальна тенденція до старіння населення.

Згідно з прогнозами Організації Об'єднаних Націй (ООН), до 2050 р. у найбільш розвинутих країнах світу частка людей старше 65 років становитиме 26 % усього населення, а у країнах Західної Європи зросте до 30 % до 2025 р., а до 2050 р. становитиме 35 або навіть 40 % [5]. В Україні вже на сьогоднішній день кількість людей похилого віку становить 30 % населення країни, при цьому, в останні роки спостерігається щорічне зростання цього показника (табл. 1).

Крім демографічних причин, вагомими факторами необхідності реформування пенсійної системи в Україні є несприятлива економічна ситуація, зокрема, дефіцит Пенсійного фонду. Особливістю солідарної пенсійної системи є чітка залежність розміру пенсійних виплат від співвідношення працюючого населення до кількості пенсіонерів. Чим менше працюючих та більше пенсіонерів, тим меншим буде середній розмір пенсії, або ж зростатиме дефіцит Пенсійного фонду, що характерно для нашої держави.

Так, попри позитивні тенденції (рис. 1), сума дефіциту Пенсійного фонду України (ПФУ) залишається досить високою. Зокрема, за підсумками 2012 р. він становив 27,2 млрд. грн., а на 2013 р. уряд закладав дефіцит у розмірі 21,8 млрд. грн. Така динаміка дефіциту Пенсійного фонду може на декілька років відтермінувати остаточне впровадження накопичувальної пенсійної системи, передбаченої Законом № 3668 [6], яка мала б орієнтовно запрацювати з 01.01.2013 р.

Таблиця 1

Динаміка демографічних показників в Україні за 2010-2012 рр.

Показники	Роки			Відхилення (+;-)	
	2010	2011	2012	2011-2010	2012-2011
Чисельність наявного населення, тис. осіб	45962,9	45778,5	45633,6	-184,4	-144,9
Чисельність економічно активного населення працездатного віку, тис. осіб	20220,6	20247,9	20393,5	27,2	145,6
Чисельність зайнятого населення працездатного віку, тис. осіб	18436,5	18516,5	18736,2	79,7	220,7
Чисельність безробітного населення працездатного віку (за методологією МОП), тис. осіб	1784,6	1731,7	1656,7	-52,4	-75,1
Чисельність пенсіонерів, тис. осіб	13721,1	13738,1	13639,7	16,9	-98,3
Частка економічно активного населення в загальній кількості наявного населення, %	44,0	44,2	44,7	0,2	0,5
Частка безробітного населення в загальній кількості економічно активного населення працездатного віку (за методологією МОП), %	8,8	8,6	8,1	-0,2	-0,5
Частка пенсіонерів в загальній кількості наявного населення, %	29,9	30,0	29,9	0,1	-0,1

Розраховано за даними [7].

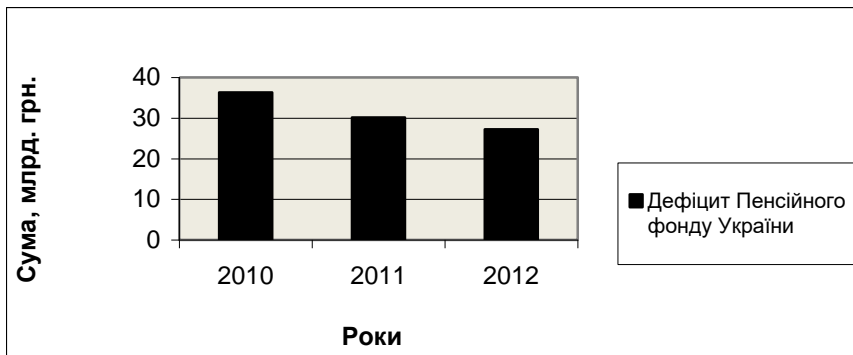

Рис. 1. Динаміка дефіциту Пенсійного фонду України у 2010-2012 рр. [8]

Ще одним фактором, який негативно впливає на систему пенсійного забезпечення, є безробіття. І хоча за офіційними даними в Україні цей показник в 2010-2012 рр. не перевищував 1,9 % (рис. 2), масштаби реального безробіття недооцінені, оскільки у показниках зареєстрованого безробіття не охоплено осіб, які не були зареєстровані у Державній службі зайнятості, але вважалися б безробітними за визнаними у світі критеріями безробіття [9]. Якщо зіставити ці дані, то спостерігається великий розрив між зареєстрованим та фактичним безробіттям (рис. 2).

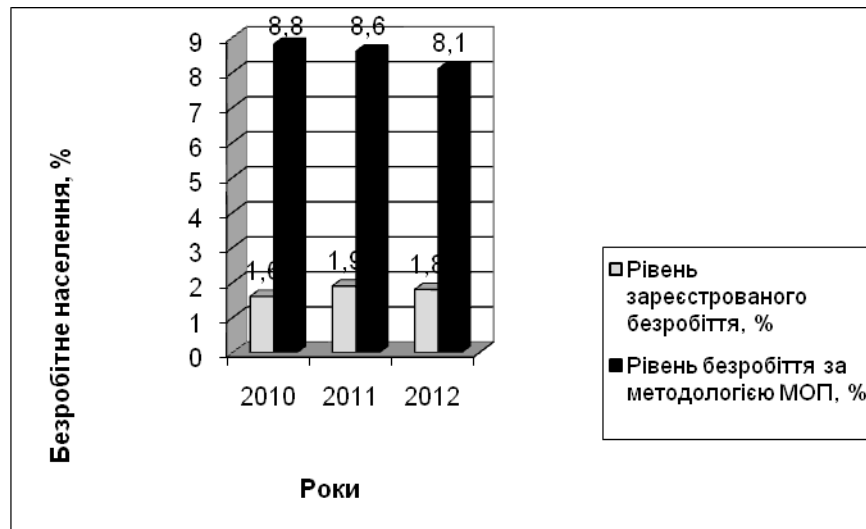

Рис. 2. Динаміка безробіття в Україні у 2010-2012 рр. [10]

У пенсійному контексті будь-який рівень безробіття становить загрозу пенсійній системі, оскільки означає недонадходження внесків до пенсійного фонду. Причому рівень цієї загрози прямо пропорційний рівню безробіття [9].

Погіршує наявну ситуацію ще і той факт, що в Україні традиційно низький рівень заробітної плати. Наприклад, за даними Держкомстату, в грудні 2012 р. 24,8 % працівників отримували заробітну плату в межах 1500,00 грн. [11]. При цьому, більша половина таких працівників отримувала частину заробітної плати неофіційно. Зрозуміло, що такі доходи не оподатковуються та на них не нараховуються страхові внески до Пенсійного фонду України, що також є однією із причин його хронічного дефіциту.

Всі ці чинники зумовили необхідність реформування пенсійної системи України. Цей процес розпочався ще у 2003 р., коли Верховною радою було прийнято два закони, якими з 01.01.2004 р. було впроваджено нову модель пенсійного страхування – трирівневу. Згідно з Законом № 1058 [12], повинні були сплачуватися пенсійні внески та було запроваджено рівні пенсійної системи. Відповідно до Закону № 1057 [13], в Україні передбачалося впровадити недержавне пенсійне страхування. Воно передбачає накопичення внесків на майбутню пенсію на добровільних засадах для кожної застрахованої особи. Після цього, в Україні почали утворюватися недержавні пенсійні фонди [14].

Відповідно до законів № 1058 та № 1057 з 01.01.2004 р. в Україні передбачалося формування пенсійної системи, що складається з трьох рівнів:

- 1) перший – солідарна система;
- 2) другий – загальнообов’язкова накопичувальна система;
- 3) третій – добровільна недержавна система пенсійних заощаджень [14].

Перший рівень, який, фактично, дістався Україні у спадок від СРСР, і досі є основним джерелом пенсійних виплат, третій діє в Україні з 01.01.2004 р., а другий був запроваджений Законом № 3668 з 01.10.2011 р.

Щодо запровадження другого рівня пенсійної системи в Україні, то, на думку автора, вона повинна спрямовуватись на вирішення таких основних завдань:

– підвищення рівня життя пенсіонерів. В Україні понад дві третини представників цієї соціальної групи отримують пенсійні виплати до 1 тис. грн., а мінімальна пенсія навіть не дотягує до величини прожиткового мінімуму;

– підвищення зацікавленості громадян до сплати страхових внесків, що сприятиме детінізації вітчизняної економіки. За оцінками експертів, тіньовий сектор економіки у 2011 р. склав приблизно 34 % ВВП або 350 млрд. грн., з яких близько 170 млрд. грн. – неофіційна заробітна плата;

– заохочення громадян до заощадження та диверсифікації джерел отримання доходів у старості;

– забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи. Станом на сьогодні, головною проблемою солідарної системи є те, що вона працює в умовах максимального фінансового напруження. А трирівнева пенсійна система дозволить розподілити між трьома її складовими ризики, пов’язані зі змінами у демографічній ситуації (до яких більш чутливою є солідарна система) і з коливанням в економіці та на ринку капіталів (які більше позначаються на накопичувальній системі) [14].

Проте остаточне запровадження пенсійної системи II рівня може стати значним випробуванням для стабільності соціально-економічного розвитку країни. Вплив від цього може бути як позитивний, так й негативний характер.

Позитивний вплив запровадження II рівня пенсійної системи на соціально-економічний стан країни полягатиме в такому:

1. Розумне та раціональне інвестування майбутніх пенсійних накопичень здатне надати потужний поштовх вітчизняній економіці [9]. У сучасному світовому господарстві пенсійні фонди, поряд із банками, інвестиційними фондами та страховими компаніями, належать до найбільших інвесторів у акції, боргові зобов'язання та інші фінансові інструменти. На накопичувальну пенсійну систему припадає третина світового інвестиційного потенціалу небанківських фінансових установ [4, с. 91].

Щодо накопичувальної пенсійної системи України, то на кінець 2011 р. активи вітчизняних недержавних пенсійних фондів (НПФ) становили 1386,9 млн. грн., або лише 0,1 % ВВП. Основною причиною такого стану НПФ є те, що II рівень пенсійної системи фактично не функціонує, хоча з його остаточним впровадженням обсяги страхових внесків неухильно зростатимуть і до кінця шостого року функціонування системи (2018-го) можуть сягнути 82 млрд. грн. (табл. 2) [4, с. 92].

Таблиця 2

Інвестиційний потенціал другого рівня пенсійної системи
(без інвестиційного прибутку), 2013-2018 рр. (на кінець року)

Рік	Ставка внеску, %	Кількість учасників, осіб	Середньомісячна заробітна плата, грн.	Сума внесків за місяць, млрд. грн.	Сума внесків за рік, млрд. грн.
2013	2	7031057	2500	0,352	4,2
2014	3	7411114	2675	0,595	7,1
2015	4	7791171	2862	0,892	10,7
2016	5	8076214	3063	1,236	14,8
2017	6	8361257	3277	1,643	19,7
2018	7	8656360	3506	2,124	25,5

2. Зміна ментальності майбутніх поколінь. Запровадження II рівня пенсійної системи здатне змінити психологію працівників, створивши усвідомлення необхідності покладатись на власні сили, а не на державу у справі забезпечення власної гідної старості [9].

Разом з тим, реформована пенсійної система за певних умов може не лише не послабити традиційні загрози дореформеної системи, а й підсилити їх, а також доповнити додатковими, притаманними виключно накопичувальній пенсійній системі [15]:

1. Подальше погіршення фінансового стану Пенсійного фонду України. Запровадження системи II рівня передбачає, що джерелом її наповнення стане частина пенсійних внесків (приблизно 20 %), які сьогодні в повному

обсязі спрямовуються до Пенсійного фонду України. Хоча процес переспрямування частини внесків матиме розтягнутий у часі характер (на момент запровадження до системи залучаються лише особи, молодші 35 років, а процент відрахування зростатиме з 2 % до 7 %, тобто щорічно на 1 % протягом 6 років), в бюджеті Пенсійного фонду України виникає ефект так званих «випадаючих доходів». Навіть з урахуванням того, що половина цих коштів може бути повернута через механізми державного запозичення, фінансовий стан Пенсійного фонду України майже гарантовано погіршиться. За таких умов завдання балансування бюджету Пенсійного фонду України є вельми непростим для уряду. У випадку його не вирішення покриття зростаючого дефіциту бюджету Пенсійного фонду України знову буде покладено на державний бюджет [9].

2. Підвищення вразливості системи перед загальним станом економіки та, зокрема, кризами. На відміну від розподільчої, накопичувальні системи є набагато вразливішими перед кризовими явищами у вітчизняній економіці.

Однією з найсуттєвіших загроз системі II рівня є знецінення пенсійних накопичень внаслідок інфляції [9]. Хоча протягом останніх трьох років спостерігається зниження цього показника (табл. 3), але просте накопичення протягом 30-40 років за таких темпів інфляції є малоефективним. Зрозуміло, що необхідною умовою збереження пенсійних накопичень від втрат і знецінення та підтримання чистої дохідності в діяльності пенсійного фонду є забезпечення такого рівня прибутковості пенсійних активів, який би значно перевищував рівень інфляції в країні. З цією метою автор пропонує порівняти темпи індексу споживчих цін і дефлятора ВВП з дохідністю банківських депозитів та ОВДП (табл. 3).

Таблиця 3

Основні фінансово-економічні показники за 2010-2012 рр.

Показники	Роки			Темп росту, %	
	2010	2011	2012	2011/2010	2012/2011
Індекс споживчих цін, %	109,1	104,6	99,8	95,9	95,4
Дефлятор ВВП, %	113,8	114,3	108,1	100,4	94,6
Середньозважена процентна ставка за депозитами в національній валюті, %	10,31	8,1	13,4	78,6	165,4
Середньозважена дохідність ОВДП розміщених на первинному ринку, %	10,39	9,17	12,94	88,3	141,1

Розраховано за даними [10]

Як свідчать дані наведені в таблиці 3, ситуація із збереженням страхових накопичень майбутніх пенсіонерів не дуже обнадійлива. В порівнянні із зростанням загального рівня цін (динаміка дефлятора ВВП) протягом 2010-2011 рр. спостерігається зростання збитковості інвестиційних вкладень і лише у 2012 р. ситуація дещо покращилася (якщо у 2010-2011 рр. показник інфляції був на 3,4-6,2 % вищим за середню дохідність інвестицій, то вже у 2012 р. темп росту відсоткових ставок перевищив зростання загального рівня цін).

Із цією метою автор пропонує порівняти темпи індексу споживчих цін і дефлятора ВВП з дохідністю банківських депозитів та ОВДП (табл. 3).

3. Інфляція періоду отримання пенсії. В загальному випадку довічна пенсія (ануїтет) зі страхової компанії (так само, як й пенсія з солідарної системи) є страхуючим чинником, який дозволить пенсіонеру отримувати виплати протягом усього періоду дожиття.

Проте, якщо чинне законодавство передбачає індексацію пенсій з солідарної системи на рівень інфляції, ануїтет розраховується актуарно та залишається постійним протягом усього періоду дожиття пенсіонера. При цьому не передбачається жодних поправок на інфляцію. У світовій практиці ця проблема досі залишається не вирішеною [15].

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що удосконалення пенсійних систем відбувається практично у всьому світі, і, в першу чергу, в країнах з високорозвиненими суспільними відносинами. Насамперед, це зумовлено тенденціями старіння населення.

В Україні давно виникла необхідність реформування пенсійної системи, але рішучий крок в цьому напрямі був здійснений тільки у 2011 р., коли був прийнятий Закон «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи». Проте стверджувати, що в Україні функціонує тривірнема модель пенсійного страхування ще не можна, так як згідно із Законом ще не ліквідований дефіцит Пенсійного фонду України та, відповідно, ще не запроваджені відрахування до Державного накопичувального фонду.

До того ж, ще до остаточного впровадження пенсійної реформи в Україні, у багатьох науковців виникають сумніви у доцільності її проведення через значну кількість ризиків, які генеруються самою ж накопичувальною системою. Зокрема, вчені зазначають про велику залежність II рівня пенсійного страхування від таких економічних ризиків як рівень інфляції, ставки інвестиційного доходу та стабільність фондового ринку.

Справді, всі ці фактори мають великий вплив на можливість запровадження накопичувальної пенсійної системи. Але це не означає, що держава повинна відмовитись від її остаточного впровадження, оскільки, за умови ефективної політики накопичення та управління страховими внесками, можна створити потужний інвестиційний ресурс для вітчизняної економіки, що сприятиме соціально-економічному розвитку країни.

1. Волошановська О. О. Сучасний стан та проблеми реформування системи пенсійного страхування в Україні. [Електронний ресурс] – режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2011_2_3/117_120.pdf

2. Коваль О. П. Проблеми становлення накопичувальної складової пенсійного забезпечення в Україні: аналіт. доп. / О. П. Коваль. – К. : НІСД, 2011. – 96 с.

3. Пенсійна реформа в Україні : напрями реалізації (колективна монографія) / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2010. – 270 с.

4. Федоренко А. В. Економічна складова накопичувальної пенсійної системи / А. В. Федоренко // Фінанси України : науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал. – К., 2011. – № 12.

5. Крентовська О. Управління реформою системи пенсійного забезпечення в умовах старіння населення України. [Електронний ресурс] – режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Edu/2010_24/fail/Krentovska.pdf

6. Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 р. № 3668-VI. [Електронний ресурс] – режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>

7. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс] – режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Дані щодо бюджетів Пенсійного фонду України за відповідні роки. [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>

9. Коваль О. П. Ризики, загрози, пріоритети та наслідки реформування пенсійної системи України: аналіт. доп. / О. П. Коваль. – К. : НІСД, 2012. [Електронний ресурс] – режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_table/0516_dop.pdf

10. Дані Національного банку України. [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>

11. Розподіл працівників за розмірами заробітної плати. [Електронний ресурс] – режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/express/expres_u.html

12. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV. [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/conv>

13. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. № 1057-IV. [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>

14. Мойсєнко Т. Пенсійні зміни: 2011-2012 / Т. Мойсєнко // Дебет-Кредит. – Київ, 2011. – № 49. – С. 34-39.

15. Щодо ризиків та загроз запровадженню обов'язкової накопичувальної пенсійної системи. [Електронний ресурс] – режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/729/>